

Chromosom Y w zespole Turnera

Y chromosome in Turner syndrome

¹Aleksandra Rojek, ²Karolina Kwasiuk, ¹Monika Obara-Moszyńska, ¹Zofia Kolesińska,
¹Marek Niedziela

¹Klinika Endokrynologii i Reumatologii Dziecięcej, II Katedra Pediatrii, Wydział Lekarski I, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu ²Studentka kierunku Biotechnologia Kosmetyków i Wybranych Farmaceutyków, Katedra Biotechnologii i Biologii Molekularnej, Wydział Przyrodniczo-Techniczny, Uniwersytet Opolski

¹Department of Pediatric Endocrinology and Rheumatology, 2nd Chair of Pediatrics, Medical Faculty I, Poznan University of Medical Sciences, Poland ²Student of Biotechnology in Cosmetology, Chair of Biotechnology and Molecular Biology, Faculty of Natural Sciences and Technology, University of Opole

Streszczenie

Zespół Turnera (ZT, ang. *Turner's syndrome; TS*) jest wrodzoną chorobą genetyczną, spowodowaną aberracjami ilościowymi i/lub strukturalnymi chromosomu X, występuje z częstością 1:1200–1:2500 wśród żywo urodzonych dziewczynek. Do najczęściej spotykanych kariotypów należy monosomia chromosomu X (45,X) (około 50–60% przypadków). U około 5–6% pacjentek może występować nieprawidłowy chromosom Y lub mozaicyzm – obecność linii komórek 45,X współistniejących z linią komórek, w których występuje cały lub część chromosomu Y. U pacjentek z ZT, u których stwierdzono cały lub fragmentaryczny materiał genetyczny pochodzący z chromosomu Y, istnieje istotne ryzyko rozwoju zmian nowotworowych w dysgenetycznych gonadach. Niniejsza praca przeglądowa dotyczy stanu wiedzy na temat materiału genetycznego pochodzącego z chromosomu Y w ZT, w szczególności w aspekcie ryzyka rozwoju zmian nowotworowych typu gonadoblastoma i dysgerminoma.

Słowa kluczowe

zespół Turnera, mozaicyzm, chromosom Y

Abstract

Turner syndrome (TS) is an inherited genetic disorder caused by numerical and/or structural chromosome X aberrations occurring at a frequency of 1:1200–1:2500 live-born girls. The most common karyotype is X chromosome monosomy (45,X) (approximately 50–60% of cases). Approximately 5–6% of patients may have abnormal Y chromosome or mosaicism characterized by the coexistence of 45,X cell line with cell line in which all or part of chromosome Y is present. In patients with TS who have all or fragmented genetic material from chromosome Y there is a substantial risk of cancerous lesions in these dysgenetic gonads. This paper stands for the review of the current knowledge on the genetic material of the Y chromosome in TS, especially in view of the risk of developing malignancies such as gonadoblastoma and dysgerminoma.

Key words

Turner syndrome, mosaicism, Y chromosome

Praca finansowana w ramach Grantu Naukowego dla Młodych Naukowców Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu [nr 502-14-01104118-09627] (dr A. Rojek). Autorzy oświadczają, iż nie korzystali z pomocy innych osób przy pisaniu tego artykułu.

Wstęp

Dotychczasowe badania sugerują, że występowanie czyścgo kariotypu 45,X może być rzadsze niż wcześniej przypuszczano, ponieważ dzięki zastosowaniu badań molekularnych wykrywane są przypadki posiadające w nawet w niewielkim stopniu sekwencje pochodzące z chromosomu Y [1].

Na prawidłowe określenie dokładnego kariotypu w zespole Turnera oraz możliwość detekcji tzw. mozaicyzmu ukrytego wpływ mogą mieć takie czynniki, jak: rodzaj tkanki, rodzaj i liczba analizowanych komórek czy rodzaj i czułość zastosowanej metody badania, np. FISH [2]. Przykładowo częstość występowania klasycznej monosomii chromosomu X (45,X), przy wykorzystaniu metod cytogenetyki klasycznej, szacuje się na 50–60%. Jednakże dodatkowe wykorzystanie techniki fluorescencyjnej hybrydyzacji *in situ* – FISH (ang. *fluorescent in situ hybridization*) redukuje ten odsetek do poziomu 15–20% [3].

Chromosom Y w zespole Turnera a ryzyko rozwoju zmian nowotworowych

Chromosom Y stwierdza się u około 3–13% pacjentek z ZT. Chore posiadające materiał pochodzący z chromosomu Y są bardziej narażone na wystąpienie cech wirylicacji i rozwoju gonadoblastoma (10–30%) [4–6]. W większości przypadków gonadoblastoma stanowi łagodny nowotwór występujący w dysgenetycznych gonadach, składający się z dwóch lub trzech rodzajów komórek (komórek zarodkowych, ziarnistych oraz z mniejszych komórek nabłonkowych, podobnych do niedojrzałych komórek Sertoliego), które dzielą się w sposób nieprawidłowy i tworzą najczęściej łatwe do wykrycia masy. U ok. 66% pacjentek poszczególne elementy składowe gonadoblastoma są trudne do odróżnienia od komórek Leydiga, pochodzących z męskich gonad, lub też mogą przypominać komórki luteinowe występujące w podścielisku jajnika (ang. *luteinized cells of ovarian stroma*). Leczenie polega na usunięciu chirurgicznym całej gonady ze względu na ryzyko transformacji gonadoblastoma w złośliwą formę guza komórek rozrodczych, najczęściej w nowotwór germinalny (dysgerminoma). Ryzyko tej transformacji u kobiet z dysgenetycznymi gonadami, u których stwierdzono obecność sekwencji pochodzących z chromosomu Y, wynosi około 30% [7].

Ryzyko rozwoju gonadoblastoma rośnie wraz z wiekiem – nowotwór ten rozwija się głównie w drugiej dekadzie życia, aczkolwiek obserwowano rozwój nowotworu również u młodszych dzieci [8]. Zmiany nowotworowe pojawiają się najczęściej w jednej gonadzie, częstość występowania w obu gonadach szacowana jest na 7–10% przypadków [9].

Gravholt i wsp. dowodzą, że częstość rozwoju gonadoblastoma u pacjentek z ZT, u których stwierdzono obecność chromosomu Y, nie jest tak wysoka, jak wcześniej zakładano. U 14 ze 114 pacjentek przebadanych metodą PCR wykryto obecność chromosomu Y, podczas gdy w klasycznym badaniu kariotypu nie stwierdzono obecności tego chromosomu. Siedem pacjentek zostało poddanych zabiegowi profilaktycz-

nej owariektomii przed wykonaniem badań genetycznych, natomiast trzy pacjentki były operowane po otrzymaniu wyników analiz DNA. Badania histopatologiczne wykazały obecność gonadoblastoma u 1 z 10 pacjentek, które zostały poddane temu zabiegowi. Według autorów badań częstość występowania materiału pochodzącego z chromosomu Y u pacjentek z zespołem Turnera jest wysoka (12,2%), aczkolwiek ryzyko rozwoju gonadoblastoma u tych osób jest stosunkowo niskie (7–10%) [10].

Rzeczywiście gonadoblastoma wiąże się z obecnością locus **GBY** (ang. *gonadoblastoma locus on the Y chromosome*; OMIM: 424500) leżącego w obszarze niewielkiego regionu krótkiego ramienia chromosomu Y, w pobliżu regionu centromerowego [1, 9, 11]. Znajdujący się w jego obrębie gen **TSPY** (*Testis-Specific Protein, Y-Linked, 1; TSPY1*) (Yp11.2, OMIM 480100) odpowiada za rozwój gonadoblastoma w gonadach dysgenetycznych, raka jąder i prostaty [12–14]. Jego wysoką ekspresję zaobserwowano u pacjentek z ZT, u których rozwinął się gonadoblastoma [15]. Gen ten występuje w postaci powtarzającego się tandemu rodziny genów [16]. Nie do końca znany jest sposób jego działania, ale na podstawie analizy profilu ekspresji w somatycznych komórkach nowotworowych jak również w guzach zarodkowych wnioskuje się, że jego ekotopowa ekspresja wpływa na komórki w sposób proliferacyjny [17]. Kluczowym czynnikiem odgrywającym decydującą rolę w patogenezie rozwoju gonadoblastoma może być między innymi proliferacja komórek macierzystych oraz inne czynniki, takie jak deregulacja cyklu komórkowego czy ekspresja specyficznych mikroRNA biorących udział w kontroli cyklu komórkowego [17, 18].

Obecność materiału pochodzącego z chromosomu Y może również w istotny sposób modyfikować cechy fenotypowe pacjentek z ZT. Wykładniki kliniczne mogą być więc zróżnicowane: poza nadmiernym owłosieniem i innymi cechami wirylicacji obserwować można różnorodne zaburzenia rozwoju płci (DSD, *disorders of sex development*). W przypadku obecności nadmiernego owłosienia u pacjentki ZT zaleca się sprawdzenie obecności chromosomu Y lub chromosomu markerowego zawierającego fragment pochodzący z chromosomu Y z zastosowaniem technik cytogenetyki molekularnej (FISH) [3].

Metody wykrywania chromosomu Y

Badanie kariotypu metodami cytogenetyki klasycznej

Metody cytogenetyki klasycznej są standardowo wykorzystywane przy diagnostyce zespołu Turnera i polegają na ocenie 30–50 (czasami 100) metafaz. W badaniu tym najczęściej wykorzystuje się limfocyty krwi obwodowej, jednakże istnieje ryzyko, że linie komórkowe występujące w małym procencie zostaną przeoczone, ponieważ analiza ta wymaga dużej ilości komórek. Badanie kariotypu pozwala na detekcję około 10% przypadków mozaicyzmu oraz materiału z chromosomu Y u 6% chorych z zespołem Turnera [19]. Jeżeli zachodzi duże prawdopodobieństwo wystąpienia mozaiki, pobiera się dodatkowo niewielki fragment skóry pacjentki. Dzięki anali-

zie kariotypu komórek pochodzących z tych dwóch różnych tkanek można jednoznacznie określić obecność mozaicyzmu lub jego brak.

Badania molekularne

Do głównych metod służących detekcji materiału z chromosomu Y należą badania molekularne wykorzystujące technikę fluorescencyjnej hybrydyzacji *in situ* – FISH (ang. *fluorescent in situ hybridization*) oraz reakcję łańcuchową polimerazy – PCR (ang. *polymerase chain reaction*). Są to metody najdokładniejsze, zdecydowanie zwiększające możliwość wykrycia chromosomu Y u pacjentek z ZT [20]. Ponadto niewątpliwą zaletą badań molekularnych jest brak konieczności posiadania dużej ilości materiału wyjściowego do analiz [21]. Dogodnym materiałem do badań molekularnych, poza limfocytami krwi obwodowej, są również inne tkanki organizmu. Ze względu na ryzyko niewykrycia mozaicyzmu w komórkach krwi istnieje możliwość detekcji w komórkach tkanek pochodzących z innych listków zarodkowych, np. z ektodermalnych komórek nabłonka jamy ustnej [19, 22]. Mozaicyzm stwierdza się u 25% pacjentek z ZT [23], natomiast chromosom Y występuje u około 40% z nich. Z kolei według badań López i wsp. problem z porównaniem częstości występowania sekwencji specyficznych dla chromosomu Y u pacjentek z ZT wynika głównie z różnic w liczbie przebadanych pacjentów, częstości mozaicyzmu z prawidłowym lub nieprawidłowym chromosomem X, liczbie przypadków z chromosomem markerowym, rodzaju zastosowanej metody badań (FISH, PCR, metody cytogenetyki klasycznej) u poszczególnych pacjentek oraz z różnic w badanych sekwencjach specyficznych dla chromosomu Y. Wykorzystując metody cytogenetyki klasycznej w połączeniu z badaniami molekularnymi w grupie 50 pacjentek z ZT, autorzy stwierdzili, że częstość sekwencji specyficznych dla chromosomu Y wynosiła 12%, podczas gdy we wcześniejszych badaniach z wykorzystaniem jedynie metod cytogenetyki klasycznej – 2%.

Wykrywanie sekwencji specyficznych dla chromosomu Y metodą FISH

FISH to metoda hybrydyzacji *in situ* bezpośrednio na preparacie mikroskopowym, służąca wykryciu określonych sekwencji w obszarze chromosomu, pojedynczej komórki jak również w preparatach histologicznych czy wybranych fragmentach tkanek [24]. W zespole Turnera metoda ta jest wykorzystywana do określenia pochodzenia chromosomu markerowego. Analizy metodą FISH z wykorzystaniem sondy specyficznej dla chromosomu Y wykazały, że odsetek pacjentek z czystą monosomią X jest niższy niż w przypadku klasycznej analizy cytogenetycznej.

Wykrywanie sekwencji specyficznych dla chromosomu Y metodą PCR

Reakcja łańcuchowa polimerazy (PCR) ma na celu szybką i specyficzną amplifikację (powielenie) wybranego fragmentu DNA. Wysoka czułość, niewielka ilość wyjściowego DNA matrycowego wymagana do reakcji, specyficzność i krótki czas

do uzyskania wyniku – to zalety techniki PCR nad innymi metodami. Uważa się, że reakcja PCR stanowi czulszą metodę wykrywania obecności chromosomu Y w porównaniu do metody FISH. Dzięki wykorzystaniu PCR możliwe jest jego wykrycie aż w 60% przypadków [4]. Chu i wsp. również wykazali, że wykorzystanie reakcji PCR jest zdecydowanie bardziej czułą techniką pod kątem detekcji mozaicyzmu ukrytego w stosunku do klasycznej analizy cytogenetycznej. Z kolei badania Guedes i wsp. wykazały, że u pacjentek z ZT rozmieszczenie materiału genetycznego chromosomu Y może znacząco różnić się w poszczególnych tkankach.

Wykrywanie sekwencji zlokalizowanych w ramieniu krótkim chromosomu Y

Do wykrycia sekwencji zlokalizowanych w ramieniu krótkim chromosomu Y (Yp) wykorzystuje się kilka markerów (ryc. 1).

Locus PAR1 (PABY) (ang. *pseudoautosomal border of Y*) stanowi region pseudoautosomalny o wysokim podobieństwie do regionu PABX (ang. *pseudoautosomal border of X*) zlokalizowanego na chromosomie X. W jego obrębie znajduje się insercja o długości 170 pz, której brak w regionie PABX. Tę różnicę w długości dwóch *loci* wykorzystuje się w reakcji PCR [25].

Gen SRY (ang. *sex determining region of the Y chromosome*) (OMIM 480000), zlokalizowany w krótkim ramieniu chromosomu Y w *locus* Yp11.31, koduje białko pełniące funkcję czynnika transkrypcyjnego, biorącego udział w determinacji płci męskiej. Mutacje w genie SRY wiążą się z wystąpieniem zespołu objawów czystej dysgenезji gonad z męskim kariotypem XY i żeńskim fenotypem (zespół Swyera, ang. *Swyer syndrome, gonadal dysgenesis, XY female type, GDXY*) [26]. U pacjentek, u których stwierdza się jego obecność, konieczne jest jego sekwencjonowanie w celu potwierdzenia lub wykluczenia obecności mutacji.

Gen AMGL, kodujący białko amelogeninę, zlokalizowany jest na krótkim ramieniu chromosomu X, a jego homolog znajduje się w pobliżu centromeru na chromosomie Y. Sekwencje obu genów różnią się długością 177pz w zależności od płci, co wykorzystywane jest w reakcji PCR [27].

Gen ZFY (ang. *zinc finger chromosome Y*), leżący w *locus* Yp11.31, ulega wysokiej ekspresji u mężczyzn i koduje białko pełniące funkcję czynnika transkrypcyjnego (OMIM ID: 490000) [28]. Funkcję tego genu upatruje się w procesach nowotworowych – jego ekspresję stwierdza się w raku prostaty [29].

Wykrywanie sekwencji zlokalizowanych w regionie pericentromerowym chromosomu Y

Do wykrycia sekwencji zlokalizowanych w regionie pericentromerowym chromosomu Y wykorzystuje się kilka sekwencji należących do rodziny sekwencji powtarzających się, takich jak **locus DYZ3** stanowiące powtarzający się monomer o długość 171 pz lub **locus DYS139**.

Wykrywanie sekwencji zlokalizowanych w ramieniu długim chromosomu Y

Wykrywanie sekwencji zlokalizowanych w ramieniu długim chromosomu Y może objąć sekwencję repetytywną **DYS132** lub **DYZ1**. Są to sekwencje powtarzające się, których specyficzność, ze względu na repetytywny charakter, jest obecnie kwestią dyskusyjną. Sekwencja **DYZ1** zlokalizowana jest w regionie heterochromatyny i może być również wykrywana metodami hybrydyzacyjnymi. Dokładana rola **DYZ1** nie została jeszcze określona, ale wiadomo, że zmiana liczby kopii tego locus (CNV; ang. *copy number variation*) zaburza prawidłową integralność strukturalną i funkcjonalną długiego ramienia chromosomu [30].

Piśmiennictwo

- Kocova M, Siegel SF, Wenger SL et al. *Detection of Y chromosome sequences in Turner's syndrome by Southern blot analysis of amplified DNA*. Lancet. 1993;342:140-143.
- Procter SE, Watt JL, Lloyd DJ et al. *Problems of detecting mosaicism in skin. A case of trisomy 8 mosaicism illustrating the advantages of in situ tissue culture*. Clin Genet. 1984;25(3):273-277.
- Wojda A, Kołowska J, Łącka K et al. *Aberracje chromosomów płci i mozaikowość komórkowa w zespole Turnera – badania z zastosowaniem FISH*. Gin Pol. 1997;68(2):56-65.
- Mancilla EE, Poggi H, Repetto G et al. *Y chromosome sequences in Turner's syndrome: association with virilization and gonadoblastoma*. J Pediatr Endocrinol Metab. 2003;16(8):1157-1163.
- Słowikowska-Hilczner J. *Patogeneza zmian nowotworowych z komórek płciowych w aspekcie rozwojowym*. Pediatri Endocrinol Diabetes Metab. 2007;13(1):37-42.
- Page DCY. *Chromosome sequences in Turner's syndrome and risk of gonadoblastoma or virilisation*. Lancet. 1994;334:240-248.
- Verp MS, Simpson JL. *Abnormal sexual differentiation and neoplasia*. Cancer Genet Cytogenet. 1987;25:191-218.
- Manuel M, Katayama PK, Jones HW Jr. *The age of occurrence of gonadal tumors in intersex patients with a Y chromosome*. Am J Obstet Gynecol. 1976;124:293-300.
- Bianco B, Lipay M, Guedes A et al. *SRY gene increases the risk of developing gonadoblastoma and/or nontumoral gonadal lesions in Turner syndrome*. Int J Gynecol Pathol. 2009;28:197-202.
- Gravholt CH, Fedder J, Naeraa RW et al. *Occurrence of gonadoblastoma in females with Turner syndrome and Y chromosome material: a population study*. J Clin Endocrinol Metab. 2000;85:3199-3202.
- Tsuchiya K, Reijo R, Page DC et al. *Gonadoblastoma: molecular definition of the susceptibility region on the Y chromosome*. Am J Hum Genet. 1995;57(6):1400-1407.
- Salo P, Kääriäinen H, Petrovic V et al. *Molecular mapping of the putative gonadoblastoma locus on the Y chromosome*. Genes Chromosomes Cancer. 1995;14(3):210-214.
- Arnemann J, Epplen JT, Cooke HJ et al. *A human Y-chromosomal DNA sequence expressed in testicular tissue*. Nucleic Acids Res. 1987;15:8713-8724.
- Zhang JS, Yang-Feng TL, Muller U et al. *Molecular isolation and characterization of an expressed gene from the human Y-chromosome*. Hum Molec Genet. 1992;1:717-726.
- Hildenbrand R, Schröder W, Brude E et al. *Detection of TSPY protein in a unilateral microscopic gonadoblastoma of a Turner mosaic patient with a Y-derived marker chromosome*. J Pathol. 1999;189(4):623-626.
- Schnieders F, Dork T, Arnemann J et al. *Testis-specific protein, Y-encoded (TSPY) expression in testicular tissues*. Hum Mol Genet. 1996;5:1801-1807.
- Li Y, Tabatabai ZL, Lee TL et al. *The Y-encoded TSPY protein: a significant marker potentially plays a role in the pathogenesis of testicular germ cell tumors*. Hum Pathol. 2007;38(10):1470-1481.
- Voorhoeve PM, le Sage C, Schrier M et al. *A genetic screen implicates miRNA-372 and miRNA-373 as oncogenes in testicular germ cell tumors*. Cell. 2006;124:1169-1181.
- Quilter CR, Taylor K, Conway GS et al. *Cytogenetic and molecular investigations of Y chromosome sequences and their role in Turner syndrome*. Ann Hum Genet. 1998;62(Pt 2):99-106.
- Fisher EM, Beer-Romero P, Brown LG et al. *Homologous ribosomal protein genes on the human X and Y chromosomes: escape from X inactivation and possible implications for Turner syndrome*. Cell. 1990;63(6):1205-1218.
- Nishi MY, Domenice S, Medeiros MA et al. *Detection of Y-specific sequences in 122 patients with Turner syndrome: nested PCR is not a reliable method*. Am J Med Genet. 2002;107(4):299-305.
- Hanson L, Bryman I, Jason PO et al. *Fluorescence in situ hybridization analysis and ovarian histology of women with Turner syndrome presenting with Y-chromosomal material: a correlation between oral epithelial cells, lymphocytes and ovarian tissue*. Hereditas. 2002;137(1):1-6.

Podsumowanie

Podstawowym badaniem w zespole Turnera jest analiza kariotypu. Duży nacisk kładzie się również na badania nad występowaniem materiału pochodzącego z chromosomu Y u tych pacjentek, m.in. ze względu na związek między jego obecnością a ryzykiem rozwoju zmian nowotworowych. Badania molekularne, w tym wykorzystujące najbardziej nowoczesne technologie, mogą w istotny sposób przyczynić się do szybszej diagnostyki tego zespołu. W aspekcie wspomnianego ryzyka rozwoju nowotworu gonadoblastoma jak również cech hiperandrogenizmu należy rozważyć celowość wykonywania badań molekularnych w kierunku wykrycia obecności chromosomu Y jako części rutynowego procesu diagnostycznego w zespole Turnera.

23. Mendes JR, Strufaldi MW, Delcelo R et al. *Y-chromosome identification by PCR and gonadal histopathology in Turner's syndrome without overt Y-mosaicism*. Clin Endocrinol (Oxf). 1999;50(1):19-26.
24. Wellinghausen N., Wirth B., Poppert S. *Fluorescence in Situ Hybridization for Rapid Identification of Achromobacter xylosoxidans and Alcaligenes faecalis Recovered from Cystic Fibrosis Patients*. J Clin Microbiol. 2006;44(9):3415-3417.
25. Mangs H, Morris BJ. *The Human Pseudoautosomal Region (PAR): Origin, Function and Future*. Current Genomics. 2007;8(2):129-136.
26. Behzadian MA, Tho SP, McDonough PG. *The presence of the testicular determining sequence, SRY, in 46,XY females with gonadal dysgenesis (Swyer syndrome)*. Am J Obstet Gynecol. 1991;165(6 Pt 1):1887-1890.
27. Lattanzi W, Di Giacomo MC, Lenato GM et al. *A large interstitial deletion encompassing the amelogenin gene on the short arm of the Y chromosome*. Hum Genet. 2005;116:395-401.
28. Decarpentrie F, Vernet N, Mahadevaiash SK et al. *Human and mouse ZFY genes produce a conserved testis-specific transcript encoding a zinc finger protein with a short acidic domain and modified transactivation potential*. Hum Mol Genet. 2012;21(12):2631-2645.
29. Tricoli JV, Bracken RB. *ZFY gene expression and retention in human prostate adenocarcinoma*. Genes Chromosomes Cancer. 1993;6(2):65-72.
30. Manz E, Alkan M, Buhler E et al. *Arrangement of DYZ1 and DYZ2 repeats on the human Y-chromosome: a case with presence of DYZ1 and absence of DYZ2*. Mol Cell Probes. 1992;6:257-259.